

Százéves a Pan Tadeus

Egy költő a királyok sírboltjában

Mint a lengyel szabadság egyik hőseinek neve ma is emlékeztet Mickiewicz Ádám, akiről annyi szó esett a magyar liberalizmus hőskorában is, a múlt század harmincas és negyvenes éveiben. „Nemzetek lesznek, nemzetek vesznek”: az 1831-es lengyel szabadságharcról mondta el a fiatal *Deák Ferenc* azt a beszédet, amely egyszerre feljé fordította a figyelmet és egyszerre az alapozta meg Zala újonnan érkezett követének kivételes tekintélyét, kivételes súlyát a pozsonyi diétán.

Tízezersoros költemény

A *Mickiewicz*-kultusz él ma is még, nem csupán Lengyelországban. De Lengyelországon túl már csak kevesen olvassák *Mickiewicz* írásait. Kivált kevesen olvassák azt a *tízezersoros, nagy epikus költeményt*, amely most száz évvel ezelőtt jelent meg *Pan Tadeus* címmel Párizsban. Hiszen legfontosabb irodalmi munkáinak jó részét Párizsban írta meg *Mickiewicz*, mivel hazulról menekülnie kellett. Inkább Lengyelország iránt tanúsított udvariasság volt az, ha Párizs megünneplelte a *Pan Tadeus* születésének századik évfordulóját és *Barthou* külügyminiszter vállalta az ünnepi szónok szerepét. De annakidején *Mickiewicz* költői tehetségét őszintén elismerte, őszintén tisztelte Párizs egész irodalmi világa. Már a *Zarándokok könyve* is Párizsban jelent meg: és *George Sand*, az akkor még nem csupán tehetsége miatt nagyon érdekes írónő ugyanúgy nagy esemény gyanánt hirdette a *Pan Tadeus* megjelenését, mint a vele ellentétes irodalmi irányok vezetője *Lammenais*, vagy *Montalembert*. Sőt a *Pan Tadeus* még anyagi siker is volt, akármennyire valószínűtlenül is hangzik ma az, hogy több mint 300 oldalas epikus költemény anyagi sikert hozhat írójának.

Odáig Párizs egy külvárosi utcájában lakott *Mickiewicz*, két sötét szobában, olyan házban, amelynek egész földszintjét istálló foglalta el. A *Pan Tadeus* jóvoltából azután átköltözhetett egy rendes szállodába és teljes nyugalomban folytathatta irodalmi munkáját. Olyan környezetben, amely nem nyomasztotta őt többé. És a *Pan Tadeus* óriási sikere másfelé is hozott eredményeket a lengyel költőnek. Előbb egy svájci egyetem hívta meg, a szláv irodalomtörténet tanárává, majd pedig Párizs legelőkelőbb főiskoláján kapta meg ugyanezt a tanszéket. Annak ellenére, hogy az orosz kormány nem vette jónéven *Lajos Fülöp* királynak ezt a kinevezését.

Napoleon seregeinek nyomán...

A siker egy részét mindenesetre annak köszönhetné *Pan Tadeus*, hogy felidézett egy nagy francia történelmi emléket: *Napoleon* első orosz hadjáratának emlékét. Ettől a hadjáratától várták akkor a lengyelek a *Fehér Sas* országának feltámasztását, a lengyel függetlenség visszaállítását. A remények nem teljesedtek be, de az ilyen remények felől nézve *Mickiewicz* a francia hadjáratot és a francia fegyvereknek ez az ünneplése jól esett Párizsban.

Nagyon bonyolult a hosszú epikus költemény meséje, amely húsz esztendőre nyúlik el. Egy hosszú családi és rokoni viszály, mindenféle jogi és — *jogtalan* bonyodalomokkal, mivel az egymás ellen fordult családok az erőszak eszközeitől sem riadnak vissza. Természetesen a szerelem is szerephez jut, de a nagy viszályt és a hosszú harcot végül mégsem a szerelem vezeti el a békés kiengesztelődéshez. A viszály és testvérharc akkor ér véget, amikor remény nyílik a lengyel szabadság feltámasztására és amikor a lengyel szabadság nagy ügye követeli meg az összefogást.

Ennek ellenére a nagy eposz során *Mickiewicz* mind újból elárulja azt, hogy elsősorban — *litván*nak éri magát, nem lengyelnek. Tehát már itt is előre veti árnyékát a nemzetiségi kérdés, amely most valóban legsúlyosabb problémája a feltámadt Lengyelországnak.

A mese, vagy a lélekfestés kedvéért ma igazán kár volna elolvasni *Mickiewicz* tízezer verssorát. Ellenben *Mickiewicz* igazán nagy költő akkor, ha egyszerű szavakban szólaltat meg egyszerű lírai érzéseket. Vagy nagy költő akkor, ha Litvánia dombos és erdős vidékét írja le. Akár a tavasz pompájában, akár az őszi melankólikus színteljeivel, akár a fehér téli hótakaró alatt. *Kevesek tájképfestője van a világotalonnak olyan, aki egy rangban állana a lengyel irodalom nagy emigránsával.*

Halál a Boszporusz partján

Konstantinápolyban halt meg *Mickiewicz*, ahová a klímiai háború idején küldte le őt III. *Napoleon* azért, hogy lengyel önkéntes

csapatokat szervezzen meg Oroszország ellen. Ez a megbízás már túlon túl nagy teher volt az akkor 57 éves költőnek, de legalább az egész élete során szolgált nagy ügy harcossá gyanán halt meg, a Boszporusz partján. III. *Napoleon* ünnepélyesen hozta haza hantait és ünnepélyesen tették el őt Párizs mellett. Az akkor kialakult politikai helyzetnél fogva Oroszország összes ellenfelei gyászolva állották körül sírját: Angliától a piemonti királyságig 35 évig pihent francia földben *Mickiewicz* és 1890-ben azután visszaköltözött a régi Lengyelország fővárosába. A bécsi külügyminisztérium úgy látta, hogy ennyi figyelmességet tanúsíthat a lengyel ügy iránt: és *Mickiewicz* 1890-ben megtele az utat *Krakköba*, ahol a *lengyel királyok sírboltját* nyitották meg előtte. A királyok koporsói között nyugszik a nagy lengyel író koporsója.

Mert valóban nagy író *Mickiewicz*. Ha ma hajos is megérteni ezt a túlzást, amely az

egész szláv irodalom legnagyobb képviselőjét látta benne az évtizedek során át. Aminl az egész angol irodalom csúcsa *Shakespeare*, vagy az egész olasz irodalom kincse a *Dante*: olyan csúcs *Mickiewicz* az összes szláv népek irodalmában... Ezt az ítéletet revízió nélkül fogadták el évtizedeken át, nem véve tudomásul azt, hogy csak a költőknél és a verses regényeknél maradnak: *Puskin* mégis csak más volt, több volt, nagyobb volt mint *Mickiewicz*.

Az ilyen összehasonlításoknak azonban nincsen céljuk és nincsen jelentőségük, kivált akkor, ha valakinek annyira kétségbevonhatatlan a költői nagysága, mint amilyen költői nagyság *Mickiewicz*. A túlbecsülést nem érdemelte meg, de ugyanolyan kevéssé érdemelte meg azt, hogy beteljesedjék rajta a *klasszikusok sorsa*. Néhány könyvének címe és tartalma kötelező iskolai tananyag: de nagy eposzait már Lengyelországban is csak kevéssé olvassák. És a *Pan Tadeus* megjelenésének századik évfordulójából csak azért lett nagy irodalmi ünnep Párizsban, mert ez politikailag célszerű és hatásos gesztusnak tűnt fel a lengyel köztársaság felé.

Paul Desnay

Édesapám, Trefort Ágoston és nagybátyám, Eötvös József...

Gróf Batthyány Ferencné emlékezései Trefort tizenhatéves kultuszministerségére

Trefort Ágost a kiegyezés utáni évek egyik jelentékeny államférfia volt! és ahhoz a nagy generációhoz tartozott, amely *Kossuthot*, *Deák Ferencet*, báró *Eötvös Józsefet* mondhatta magáénak, aránylag keveset tudunk. Az utókor alig foglalkozott vele, pedig munkássága rendkívül fontos volt. Tanügyi reformjaitól eltekintve. Elsősorban a kultuszminisztérium élén, ahová sógorának *Eötvös Józsefnek* halálával került és ahol teljes tizenhat évet töltött, egészen halála napjáig. De fontos szerepet játszott az Akadémián is, ahol előnként választották.

Negyvenhat éve halott már *Trefort Ágost*, hetvenéves korában halt meg. De hat gyermeke közül kettő még ma is él. Az egyik *Trefort Anna*, *Pott Constantin* admirális felesége, a másik pedig *Trefort Edith*, *Batthyány Ferencné* grófné.

Mintha *Wells* időgépén a múlt századba repültünk volna: annyira annak a kornak a levegőjét érezzük a nyolvanöt éves *Batthyány* grófné mellett. A franciásan finom dáma vonásai ma is őrzik a régi szépség nyomait. Egyénisége csupa szeretetreméltó báj és kedvesség. Magas korát bámulatosan meghazudtoló fürge mozgása és szellemi frissesége.

Amikor megkérem, hogy az édesapjáról beszéljen, elevenen ömlik a szava. Törékeny kis hangja puhán zsong, amint megszokás nélkül, rapszodikusan mesél a múltból, ami számunkra annyira távoli, de neki elevenebb valóság a manál...

Báró Eötvös József a delizsánsz bakján

— Atyám már harmincegy éves korában államtitkára volt a negyvennyolcas első felelős magyar minisztériumnak, a *Batthyány*-minisztériumnak, — kezdi mondani — igen, *kereskedelmi és nem kultusz*-államtitkár volt. Aztán, mikor látta, hogy az alkotmányos államforma megszűnt, önkéntes száműzetésbe ment, a sógorával, *Eötvös József* báróval együtt. En ott születtem a száműzetésben, Münchenben. Sokat emlegették azt a kalandos utazást, amelynek során kijutottak a külföldre. Az asszonyokat és a gyerekeket már előbb kiküldték Bécsbe. Aztán azon a napon, amikor *Latour*t felakasztották, a férfiak is elhatározták, hogy kimennek. Bécsben jávában bombáztak, amikor ott hajóra szálltak...

— Hajóval mentek *Passauig* és onnét tovább delizsánszon. Keserves út volt ez a háromnapos kocskikázás, négy kicsi gyerekkel, — három közülük *Eötvös*-gyerek — akik közül valamelyik mindig bőgött. Szegény atyám gyakran mesélte, hogy mit kínlódot ezen az úton, mert *Eötvös* kimenekült a delizsánsz

bakjára, de miután a kocsi mellett csak egy hely volt, neki benn kellett maradnia a nyugoskódó apróságok között.

— Münchenben végtelen szerényen éltek, mert nem tudták, hogy állnak anyagilag, nem tudták, mi vár rájuk otthon. Édesanyám az én születésem után sokat betegeskedett és utaznia kellett. Az első tavasszal *Salzburg* mellé mentek, később a *Starhemberg*-tőhoz utaztak. A rákövetkező évben, amikor láták, hogy anyagi helyzetük nem olyan rossz, már *Ostendébe* indultak. A következő állomás *Strassburg* volt, ahol édesanyám annyira rajongott *Erwin von Steinbach* alkotásaiért, hogy elhatározta: ha fia lesz, *Erwinnek* keresztelheti. És csakugyan *Erwin* lett a fivérem neve, — különben a fiamat is így hívják!

Csáky Petronella, az árvák anyja

— Két év múlva hazajött a család az önkéntes száműzetésből. Ekkor pár évig a *Várban* laktunk, a *Disztéren*, a *Csáky*-házban.

— *Csáky Petronella* grófnő nagy szerepet játszott az atyám életében. Ugyanis *nagyapám megyei orvos volt Zemplénben* és *orvos* a *Csáky*knak is. Valami furcsa előérzete volt, hogy meg fog halni és kérte *Csáky Petronella* grófnőt, ha csakugyan meghalna: vegye gondozásba a gyermekeit, legyen a gyámjuk. Előérzete nem is csapta meg: rövidesen elvitte a kolera, feleségével együtt, egyszerre hallak meg. Atyám tizen-négy éves korában árván maradt. A temetés után kézenfogta hétéves öccsét és elment vele *Csáky Petronella*hoz, akit arra kért: váltsa be az édesapjának tett ígéretet. A grófnő csakugyan valóságos édesanyaként bánt vele és mindvégig a legmelegebb, legszívélyesebb viszonyban maradtak.

— Akkoriban még gyorsabban lehetett abszolválni az iskolai tanulmányokat, mint ma és így történt, hogy atyám — aki különben rendkívül szorgalmas tanuló és mindig első eminens volt — tizenhat éves korára már pályaválasztás előtt állt. Ebben a kérdésben persze a grófnőnek volt döntő szava. Így került atyám a helytartótanács-hoz — nagyon is kedve ellenére. Legszívesebben természettudományokkal foglalkozni volna, de bármivel inkább, mint azzal, amire rákényszerült. Irított a hivatalnokoskodástól. Mégis kitartott mellette két esztendeig. De akkor bizony megszökött előle.

— Tizenkilenc éves korára teljesen elkészült tanulmányaival. Addigra már tökéletesen beszélt több nyelvet. Nem is csoda, hiszen fél éjszakákon át tanult.

— Tizenkilenc éves volt, amikor kis vagonkájából, ami az apja után maradt, egy

esztendei európai útra indult. A többi kontinensekre is át akart menni, de ez már nem sikerült. Hanem Európa valamennyi államát bejárta, még Oroszországba is elment. Rengeteget tanult ezen az úton, amelynek során érett ésszel nézett körül a világban. Elment mint fiú és visszajött mint kész ember.

— Éppen a születésnapján, február 7-én jött haza és mingyárt hozzálátott, hogy tapasztalatait hasznosítsa. Idehaza akkoriban még nagyon kevéssé érdeklődtek a művészet iránt és neki különösen nagy gyönyörűsége tellett külföldön a sok szép képből, szoborból. Azt akarta, hogy ezentúl itthon is legyen művészi kultúra, mint ahogy egyáltalán az volt életének fő ambíciója, hogy *Magyarország éppen olyan kultúrátlan legyen, mint a nyugati országok*. Elkezdett cikkeket és tanulmányokat írni, fáradhatatlanul agitált, megnyerte tervei számára *Eötvös Józsefet*, *Lukács Móricot* és együttesen kivívták, az ő kezdeményezésére, hogy rendszeres képzőművészeti kiállításokat rendezzenek *Buda*-*pesten*. Úttörő kulturális munkásságát annyira megbecsülték és sokra tartották, hogy huszonevéves korára akadémiai tag lett.

Szerlem Liszt Ferenc árnyékában

— Harmincéves korában vette feleségül az édesanyámat, *Rosthy Ilonát*, aki híres szép és szellemes lány volt. Hét esztendő szerlem előzte meg ezt a házasságot. Hét évvel ezelőtt történt, hogy *Liszt Ferenc*, mint fiatal ember jött a városba és a *Casino*-ban nagy estélyt rendeztek tiszteletére. Ezen az estélyen debütált, mint tizenötéves fiatal leány, az édesanyám. Ekkor látta őt meg először az atyám és első perctől fogva beleszeretett. Aztán a *Rosthy*kkal rokon *Eckstein* báróknál rendeztek *Liszt* tiszteletére estélyt és a fiatalok itt találkoztak újra. Így szövődött a *Szerlem Liszt* árnyékában, *Liszt* muzsikájának hangjai mellett.

— Az esküvő után mintegy másfél évvel már emigráltak. Amikor visszajöttek az emigrációból, volt az a szerencsétlen *Bach*-korszak. Akkor nem volt működési tere atyámnak. Mialatt *Eötvös József* regényeit írta, atyám a csabacsüdi birtokon gazdálkodott. Nem volt ugyan szakmája a gazdálkodás, de nem látott egyéb lehetőséget a maga számára. Nekifeküdt hát ennek. Átalakította a házat, gépeket hozatott és igyekezett valamit produkálni. De bizony sok baja volt, mert a birtokot már adóssággal vette át. Aztán jött a nagy szárazság és egyik rossz termés a másik után. Ezért vagyoniilag nagyon rosszul állt akkoriban. *Pesten* nem is tartottunk lakást és ha anyám betegeskedése miatt fel kellett jönni, akkor az *Isván király*-szállóban laktunk.

A Trefort-ház lakói a tél fogságában

— Nagyon csendes életet éltünk ott *Csabacsüden*. Szomszédunk nem volt, legfeljebb, ha *Szarvasra* jártunk be néha, ahol *Bolsa* grófék voltak a barátaink. A velem egykorú *Bolsa*-lány, később gróf *Csáky Albin* kultuszminiszter és főrendiházi elnök felesége, volt a legjobb barátom. De *Szarvasra* csak nyáron járhattunk be, amikor négy lóval egy óra alatt beértünk. De az őszi eszések idején és télen nyolc óra hosszat tartott, mire nyolc ökör behúzott odáig egy szekeret... Télen teljesen lehetetlen volt a közlekedés, úgyhogy az orvos, akinek édesanyám betegsége miatt feltétlen ki kellett hoznánk jönni, csak lóháton birt nagy keservesen eljutni a házukhoz.

— Emlékszem, hogy egy télen olyan nagy hó volt, hogy úgy kellett kiasni a házat belőle és másfél méter mélyen voltunk a hó alatt, úgyhogy amíg el nem olvadt, ki sem léphettünk a kapun...

— A csendes csabacsüdi napok alatt idillikus családi életet éltünk *Szebbet*, jobbat képzelni sem lehet. A szüleim gyönyörű házasságot éltek, atyám imádkozta anyámat és tökéletes harmonia volt otthon.

— Ebed után mindig a hosszú nagy teraszon üldögéltünk és ilyenkor atyám órákon keresztül felolvasott nekünk. Sorra olvasta a *klasszikusokat*, főleg *Goethét*, *Hei-*

nét, Thakerayt, Dickenset. A francia irodalmat — francia ősei dacára — nem nagyon kedvelte.

Tengert az Alföldnek!

— Gazdálkodás közben erős szerepet játszott atyám a megyei életben, majd lassan politikával is kezdett foglalkozni. Különösen gazdaságpolitikai elgondolások érdekelték és ekkoriban érlelődött meg benne az a gondolat, hogy az Alföldnek utat kell találnia a tengerhez, mert másként nem értékesítheti megfelelőképpen a terményeit. Így jött az az eszméje, hogy meg kell csinálni az *alföld-flúmei* vasutat. Fáradhatatlan agitációba kezdett és rengeteg munka árán csakugyan keresztülvitte tervét. Ez a vasút igazán az ő érdeme volt. Ez ranszirozta aztán valamennyire vagyoniilag is.

— 1861—62-ben kezdődött a politikai élet ébredni. Jött Deák, volt a határozati párt, vagy inkább a „*határozatlan*” párt és lassacskán javult a helyzet. Atyám képviselő volt és a delegációval Bécsbe járt. De végleg csak 1867-ben költöztünk fel Pestre.

— Itt nagyon keveset láttuk már atyánkat, mert egészen lefoglalta a politika. Az első télen meglehetősen visszavonult életet éltünk, a második télen vezettek be engem a társaságba. De mindössze csak nyolc bálban voltam... Aztán anyám nagyon beteg lett és 1870-ben meghalt. Itt maradtunk hatan gyerekek, a legkisebb tizenegy évvel volt fiatalabb nálam.

— Atyámat barátai — *Eötvös* Józsefen, a „*Pepi bácsi*” kívül sohasem keresték fel a lakásán. Alkalmassint a kaszinóban találkoztak velük. De otthon, a szabad óráiban, csak a családé volt. Politikáról sohasem beszélt nekünk, ám annál többet irodalomról. Ropant lelkesedéssel tudott könyvekről beszélni és rengeteget olvasott. Egész éjszakákon át rontotta a szemét a gyertyaláng mellett, mert ambicionálta, hogy mindent elolvasson, ami csak új könyv megjelenik, lett légyen az tudományos munka, vagy gyatra francia regény. Ő maga is írt egy könyvet Angliáról, — ez még az emigráció előtt történt — de sajnos, a kézirat elégett, amikor a forradalomkor Pestet bombázták. Odaégett az egész könyvtár, a képek, a bútorok, minden.

A kultuszminiszter otthon

1872-ben lett kultuszminiszter az atyám. Akkoriban a pesti Ganz-házban laktunk. Bizony keveset láttuk már családi körben, annyira lefoglalták az ország dolgai. De szabadsága idején mindig elutazott három hétre és magával vitte nagy leányait. Mondhatom, annyira fűrgé volt, hogy mi, fiatalok nem birtunk vele lépést tartani. Fáradhatatlanul járta a városokat, a múzeumokat, mindent gyorsan meg akart mutatni, mindent látni akart. Emlékszem, Párizst hat nap alatt néztük meg és mindent láttunk, amit látni kellett.

— *Eötvös* József báró, — atyám nővérének férje — volt a legjobb barátja. Pedig tökéletes ellentétei voltak egymásnak. *Eötvös* pesszimista, atyám optimista; de talán éppen ezért hatottak jól egymásra. Minden csekélységet megbeszéltek egymással és ha esz-közök tekintetében talán vitakoztak is olykor, a céljuk egy volt: *Magyarországot nyugateurópai nivóra emelni*.

— *Eötvös*éknél is nagyon szép családi élet volt. *Pepi bácsi* minden nap elvitte sétálni valamelyik lányát, de mindig csak egyet, minden nap egy másikat. Mindenki rajongott *Pepi bácsiért*, még az öreg házvezetőnők, a *Lotti néni* is! Mert ragyogóan szellemes, mulatságos *causeur* volt. Kifogyhatatlanul öntötte magából a vidám történeteket. Feladatának tartotta, hogy mulattassa a társaságot. A karácsonyestéket rendszerint *Eötvös*éknél töltöttük anyám halála után és ezek végtelenül meghitt, kedves ünnepek voltak. Atyám is kitűnő társalgó volt és *Pepi bácsi*val ketten szórakoztattak bennünket.

— Én mentem férjhez legelőször, de akkor már menyasszony volt a fizenhat éves húgom, aki *Scalay* Imrénének lett a felesége.

— Később, az unokák körében volt a legboldogabb atyám. Végtelen szeretettel tudott eljátszani a kicsinyekkel, igazi, drága jó nagyapa volt. Minden vasárnap nála voltak ebéden az unokák és ilyenkor nagy kacagások verték fel a házat. Ropant józúen

tudott nevetni, ez karakterisztikus volt rá. Annyira magávalragadó volt a nevetése, hogy ha a másik szobából hallotta az ember és azt sem tudta, min nevet, akkor is vele kellett nevetni.

— Különös passziója volt, hogy Ervin fiamat, — kedvencét — egészen kicsi korában, mikor még alighogy megtanult beszélni, — latin és francia közmondásokra tanította és hallatlanul élvezte, mikor a három éves csöppség selypítve mondogatta: „*Tout casse, tout passe...*”

— Végtelenül büszke volt az unokájára

és amikor Ervin az első elemiből vizsgázott, a nagyapa kívánságára megjelent a vizsgán a fél minisztérium...

A távolság kéklő ködön keresztül fénylőn csillog a múlt... A bűbájos öreg dáma meghatott mosollyal pergeti a mese aranyorsóját, amelyről kifogyhatatlanul fonódnak a tarka emlékszálok. Ezekből a szálaból szövődik az a gobelin, amely Trefort Ágostnak, a „nagy kultuszminiszter”-nek emberi portréját örökíti meg.

Rónay Mária

Kun-Kuti Márton feljön Magyarfenesről Budapestre

Huszonhatéves parasztleány, mint matematikai zseni

1932 tavaszán Budapestén új társaság alakult. Igaz, hogy ez még nem valami jelentős esemény. Tudjuk, a németeknél hány ezer egyesület és társaság van, de nekünk sincs szegyenkezni valónk. De a *Kun-Kuti Márton Gyámszülő-Társaság* más valami. Célja, „e kivételes tehetségnek olyan atmoszférát nyújtani, melyben tehetsége teljesen kibontakozik és a lehető legnagyobb teljesítményekre is képessé válhatik”.

Nézzük hát meg, ki is az a titokzatos *Kun-Kuti Márton*. Nincs szükség nagy utánjárásra. Kezünkben *Kun-Kuti Márton* önéletrajza, amelyet a gyámszülők kérésére írt.

Kun-Kuti Márton Kolozs megyében, Magyarfenesen született 1908-ban. Egyszerű parasztszülő gyermeke s a négy elemi s két ismétlőiskola elvégzése után neki is meg kellett fognia az eke szarvát csakúgy, mint őseinek már évszázadok óta. Pedig azt mindenki csakhamar láthatta, hogy a gyermeknek más hajlamai voltak. 10 éves korától folyton olvas, noha a petróleum drága s semmi értelme annak, hogy egy parasztyerek olvasással teltse fejét. Ez szüleinek a véleménye s ez mindenké. Azt írja önéletrajzában, „környezetemben a legtöbben még normálisnak sem tartottak” s mi nem is sejtethetjük, csak homályosan érezzük, mennyi szenvedést takar ez a szákszávú mondat. De nem török meg... Teljesen idegennek éreztem magam családuknban, régi pajtásaim között és az egész faluban. E szomorú télen szegődtek barátaimul *Bölsche* és *Darwin*, műveik révén. 1925. év tele ez. *Kun-Kuti Márton* 18 esztendő.

Kant — Magyarfenesen

Nem érdektelen kicsit belenézni annak a kis, erdélyi falunak, Magyarfenesnek életébe sem. Furcsa egy falu. Alig pár száz ember lakja, de három népkönyvtára van. A fiatal-ság hetenként vitaestéket rendez olyan problémákról, mint Isten, katolicizmus, bolsevizmus. Kijelölnek valakit, hogy védje a fölvetet témát s másvalakit, hogy támadja. Kettőjük vitájából s a hozzászólásokból alakul ki azután a vélemény. *Kun-Kuti Márton* tevékenyen részt vesz ebben az önképzőköri munkában, főleg azért, mert rájön, hogy nem szabad magát kirekeszteni a társadalomból, szükség van arra, hogy emberek között forgolódjék. Azt írja: „Már a dolgok végoka kezdett foglalkoztatni és így ismerkedtem meg *Arisztoteles*, *Descartes*, *Kant*, *Szokratesz* műveivel. Szükségét kezdtem érezni, hogy én is felállítsam életelveimet. Mivel ekkor már, mindent kritizálva, önállóan kezdettem gondolkodni; felállított életelveim nagyban elütöttek azoktól, melyek környezetemben már uralkodtak. Ezentúl határozott céltudatossággal intéztem anyagi ügyeimet, szigorú kritikával irányítottam erkölcsi életemet. (61 pontban foglaltam össze az *erkölcsi élet feltételeit*), kitűztem tanulásm célját és módját”.

Öt angol font Afrikából

Reflektorfényvel világít be az a napló *Kun-Kuti Márton* életébe s várja a pszichológust, hogy az bogozza a megfejthetetlen csodát. Közben életében változás áll be. Ha már nem tanulhat, mert szüleinek nincs pénze taníttatására, bemegy a városba kőműveslegénynek. Első keresményéből algebra és geometria könyvet vesz! Tanul egyedül, segítség nélkül és próbál elkészüléseinek megfelelően élni.

1928-ban fizikai kísérletekbe kezd. 1929-ben már a differenciál- és integrálszámítás iz-

gatja. És ekkor történik a nagy változás. A mérnök fölfedezi egy véletlen kapcsán, hogy mikkel foglalkozik. Kikérdezi újságíró barátja társaságában s másnap az egyik helybeli újság már cikkben számol be *Kun-Kuti Márton*-ról. Fontos dátum ez a cikk s rávilágít bizonyos misztikus utakra.

A cikket átvette valamelyik angol újság s ennek nyomán egy afrikai angol úr *öt fontot küldött* *Kun-Kuti Márton*nak könyvek beszerzésére. Most azután már gyorsabban pereg a film. Fölfedezik, néhány tanár könyvekhez juttatja s így legalább tanulhat az alatt a két év alatt is, amelyet Gyulafehérvárott tölt, mint katona. 1931 október elsején szabadul és visszakérül Kolozsvárra. Amikor itt egyik, általam megoldott matematikai probléma helyeségéről kívántam meggyőződni, — írja — „a bezárt zsidó liceum volt igazgatójához utasítottak. Amint a tanár úr megismert, azonnal kezébe vette tanulásm irányítását”. Rábeszéli, hogy menjen Pestre, végezze el középiskoláit, szaladgál, levelez s az eredmény: *Kun-Kuti Márton* 1932. januárban megérkezik Pestre, *Barabás Endre* ny. főigazgató lakására, aki azóta is intézi ügyeit.

Elviszi a legényt a pesti professzorokhoz s ennek alapján megindítja mozgalmát, a *Kun-Kuti Márton Gyámszülő Társaság* létrehozására, hogy anyagiilag ne legyen fönnakadás, hogy győzzék a „gyámfiú” neveltetési költségeit, s a terv sikerül. Egyszerű orvosok, tanárok, kereskedők áldoznak amúgyis szűk keresetükből havi 3 penőt, hogy *Kun-Kuti Márton* rendszeresen tanulhasson, hogy kibontakozhassék az a tehetség, amelynek csírái kétségtelenül megvannak benne. 67 gyámszűleje van *Kun-Kuti Márton*-nak s most már csak rajta a sor, hogy a reményeket beváltsa.

S a csoda megtörténik. *Kun-Kuti Márton a hat elemi végzett kőműveslegény 1932. május 31-től 1933. május 11-ig, 20 nap híján egy esztendő alatt egymásután nyolc osztályról tesz vizsgálatot jeles átlaggal, pontosabban 1,24 átlaggal*. Nem tudom, van-e erre példa a világon, de bizonyos, hogy csakis teljesen szűz agy bírhatta a napi 15—16 órai tanulást. nyolc osztály anyagának elvégzését.

A gyámszülők nyárra hazaküldik. Vajjon mit érezhet a kőműveslegény, aki egy évvel ezelőtt még hatelemis egysorbéli volt, most meg érettségizett, egyetemre készülő ifjú? Vajjon mit érezhet, mikor faluját átlépi, mit érezhet ő s mit a többiek, mit a gyámszülők s professzorok? Lehet erről számot adni? Meg lehet ezt fejteni?

Egy nyugodt ember

Azóta újabb év telt el s *Kun-Kuti Márton* immár elvégezte az egyetem első évét, ugyanolyan sikerrel, mint középiskoláit. Több érdekes és zseniális meglátása van máris és ki tudja, vajjon hova fejlődik, mi lesz belőle? Professzorai nagy asztrofizikus tehetséget tartanak benne.

Nem iszik, nem dohányzik, nemi tisztaságban él, nem hinném, hogy ismeri azt a szót, hogy szerelem, csak tanul és valami olyan erős céltudatossággal készül munkájára, ami csak paraszt ivadóknál lehetséges. Arca makacs és konok, sugárik belőle az energia és az elzárkózottság is. Nem mintha nem lenne őszinte. Megmond mindent, ha kérdezik, sőt, annyira megmond, hogy sokszor szinte félelmetes. De mégis. Egyedül van, hozzá senki sem férhet. Mindig udvarias, mosolygó, de mosolya hasonlít a kínaiakéra, nem lehet